

УДК 347.61/.64

Сердечна Ірина Леонідівна,

аспірант кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОВІДНОСИН МІЖ ІНШИМИ ЧЛЕНАМИ СІМ'Ї ТА РОДИЧАМИ

Постановка проблеми. Важливою категорією у сімейному праві виступають сімейні правовідносини. Незважаючи на те, що науковцями підготовлено низку наукових праць з цієї проблематики, комплексного дослідження в цьому напрямку проведено не було. Предметом дослідження виступають правовідносини, що виникають між іншими членами сім'ї та родичами як невід'ємна складова частина сімейних правовідносин. Відповідно до Сімейного кодексу України (далі – СК України) їх учасниками є: баба, дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, брати, сестри, мачуха, вітчим, пасинок, падчерка, особа, яка взяла у свою сім'ю дитину на виховання (далі – фактичний вихователь) та дитина вихованець. Існують різні підходи до розуміння поняття сімейні правовідносини, тому перш ніж перейти до тлумачення терміну правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами з'ясуємо наукові підходи до розуміння цих дефініцій.

Теоретичну основу правовідносин, їх поняття, сутність та структуру розробили представники теорії, їх погляди мають важливе значення і для науки сімейного права. Зокрема, в теорії права сформувався наступні концепції розуміння сутності правовідносин. По-перше, правовідносини визначають як суспільні відносини, врегульовані нормами права [1, с. 51; 2, с. 383; 3, с. 72; 4, с. 238; 5, с. 5]. По-друге, в теорії права висловлюється позиція щодо розуміння правовідносин як правового зв'язку, що характеризується наявністю взаємних прав та обов'язків [6, с. 82; 7, с. 17]. Існує й третя позиція, прихильники якої вказують на правовідношення як на особливу форму взаємодії та підкреслюють наявність взаємних прав та обов'язків для учасників [8, с. 20; 9, с. 503].

Стан дослідження теми. Запроваджена вченими теоретиками дискусія отримала своє продовження і в галузі сімейного права. Загалом, значний внесок у розвиток теорії сімейних правовідносин зробили Є.М. Ворожейкін, В.О. Рясенцев, Г.К. Матвеев, Я.Р. Веберс, Р.П. Мананкова, В.С. Гопанчук, З.В. Ромовська, Я.М. Шевченко, І.В. Жилін-

кова, Ю.С Червоний, В.А. Ватрас, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova та інші науковці.

В теорії сімейного права поширеним є розуміння сімейних правовідносин як суспільних відносин врегульованих нормами права. Цю позицію підтримали І.О. Дзера [10, с. 34], І.В. Жилінкова [11], І.М. Кузнєцова [12, с. 10], С.О. Муратова [13, с. 23] та інші. Однак серед науковців поширеним є й інший підхід, а саме О.А. Красавчиков [14, с. 8], Я.М. Шевченко [15, с. 9], В.А. Ватрас [16, с. 111], А.В. Вишнякова [17, с. 27] та інші визначають сімейні правовідносини як правовий зв'язок між суб'єктами.

Варто зазначити, що більшість авторів надають перевагу визначенню сімейних правовідносин, саме як суспільних відносин, а не правового зв'язку. При формулюванні поняття сімейних правовідносин автори вказують на регулювання даних суспільних відносин нормами права. Не в усіх визначеннях відображено суб'єктний склад правовідносин, що ми вважаємо недоліком, оскільки важливим є визначення кола осіб між якими виникають такі правовідносини. Якщо йти шляхом відображення усіх елементів правовідносин у формулюванні його визначення, то звичайно є доречною вказівка на взаємні суб'єктивні права та обов'язки. Тому ми підтримуємо концепцію авторів, які визначають правовідносини як правовий зв'язок між їх учасниками і пропонуємо наступне поняття, сімейні правовідносини – це правовий зв'язок, що виникає за особливих підстав між суб'єктами, які наділені взаємними правами та обов'язками передбаченими нормами сімейного законодавства, щодо визначених об'єктів.

Виклад основного матеріалу. Сформулювавши дефініцію сімейних правовідносин, дослідимо правовідносини, що виникають між іншими членами сім'ї та родичами як невід'ємної складової її системи. Чимало авторів при здійсненні наукових класифікацій виділяють ці правовідносини в окрему групу [18, с. 95; 13, с. 22-24; 19, с. 6-7], окрім того СК України містить розділ «Права та обов'язки

інших членів сім'ї та родичів», норми якого регулюють особисті немайнові та майнові відносини, що виникають між дідом, бабою та внуками, прадідом, прабабою та правнуками, братами та сестрами, фактичним вихователем та дитиною.

Суть будь-якого правового явища чи категорії найповніше можна викласти через його вирізняльні ознаки [20, с. 94]. Оскільки правовідносини між родичами та іншими членами сім'ї є невід'ємною складовою частиною системи сімейних правовідносин загалом їм притаманні ознаки, які характеризують сімейні правовідносини в цілому, а також ознаки, які відображають специфіку правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами, виділимо наступні ознаки:

1. Суб'єктний склад як найважливіша ознака. На специфічний суб'єктний склад як ознаку сімейних правовідносин вказував Є.М. Ворожейкін, зазначаючи, що однією із найважливіших ознак сімейних правовідносин має бути названий специфічний склад їх суб'єктів [18, с. 68]. В межах цієї ознаки можемо визначити особливості, а саме: по-перше, суб'єктами цих правовідносин можуть виступати лише фізичні особи; по-друге, суб'єктами сімейних правовідносин виступають громадяни України, іноземці та особи без громадянства; по-третє, суб'єкти правовідносин наділені сімейною правоздатністю та дієздатністю; по-четверте, необхідно вказати на можливість суб'єктів виступати одночасно учасниками кількох сімейних правовідносин [10, с. 34]; по-п'яте, коло осіб, які виступають учасниками правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами, чітко визначене чинним сімейним законодавством. Відповідно до розділу 5 СК України ними є: баба, дід, прабаба, прадід та внуки, правнуки, рідні брати та сестри, мачуха, вітчим та падчерка, пасинок, фактичний вихователь та дитина [21].

2. Наступною ознакою слід назвати неможливість відчужити особисті немайнові і майнові права та обов'язки на користь іншої особи. На цю ознаку сімейних правовідносин вказували такі автори як К.П. Победоносцев [22, с. 2], В.А. Ватрас [16, с. 113], Ю.С. Червоний [23, с. 74] та інші. Ми вкладаємо в цю ознаку положення щодо неможливості передачі прав та обов'язків іншій особі, а також можливість реалізувати права та виконати обов'язки лише носіями цих правовідносин. Права та обов'язки неможливо передати іншій особі, ні добровільно, ні шляхом примусу, за винятком можливості встановлення деяких обмежень у випадку негативного впливу на дитину інших членів сім'ї та родичів. Відносини, які виникають у сфері сім'ї, як правило, характеризуються почуттям довіри, кохання, дружби, поваги один до одного, що не є характерним для інших видів правовідносин [24,

с. 332], тому вони тісно пов'язані з особистістю певного суб'єкта. Р.О. Стефанчук, вказує на таку ознаку особистих немайнових прав, як особистість, а вже наслідком вказаної ознаки є невіддільність від особи носія [25, с. 122].

3. Підставою виникнення, зміни та припинення правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами виступають юридичні факти (конкретні життєві обставини, що є підставами виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин). В сімейному праві в повній мірі мають місце дії, події і стани. Серед юридичних фактів подій – це народження, досягнення певного віку, смерть, оголошення фізичної особи померлою, непрацездатність. Серед юридичних фактів дій виділяємо: взяття дитини на виховання, усиновлення дитини, реєстрація шлюбу (проживання однією сім'єю) між батьком (матір'ю) дитини та мачухою (вітчимом), дії діда, баби, інших родичів спрямовані на взяття дитини з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я, якщо цього не зробили батьки. Серед юридичних фактів-станів: свояцтво та споріднення. Юридичні факти-події виступають в таких аспектах: по-перше, вони є правоутворюючими юридичними фактами (народження дитини); по-друге, одночасно можуть бути правоприпиняючим та правовідновлюючим фактами, наприклад смерть родича є підставою припинення правовідносин, а смерть усиновлювача дитини є підставою відновлення правовідносин між дитиною та її родичами за походженням; по-третє, одночасно можуть виступати правоприпиняючим та правоутворюючим фактами, наприклад, при досягненні особою вісімнадцятирічного віку права між іншими членами сім'ї та родичами щодо виховання, спілкування та захисту, припиняються, однак разом з тим за особою встановлюється обов'язок піклуватися про своїх родичів та інших членів сім'ї.

4. Сімейним правовідносинам між іншими членами сім'ї та родичами характерний, як правило, тривалий характер. Оскільки правовідносини поєднують між собою близьких людей, тому слід вказати на необмежену тривалість цих правовідносин. Чинним законодавством не може бути вказана їх тривалість оскільки це є неможливим і суперечило б нормам моралі. Л.М. Кравцова, характеризуючи цю ознаку, вказує на те, що за власною волею суб'єктів сімейних правовідносин, вони не можуть їх зупинити, для цього необхідний відповідний правовий акт [26, с. 19]. С.О. Муратова, зазначає, що тривалість сімейних правовідносин пояснюється їх соціальним значенням і у більшості випадків не мають визначених часових меж [27, с. 40].

5. Сімейним правовідносинам між іншими членами сім'ї та родичами характерна така ознака як безоплатність. Тобто, сімейні правовідносини не мають майнового (матеріального) змісту, що ві-

дображає особливості їх існування в немайновій, духовній сфері суспільства [28, с. 191]. Р.О. Стефанчук характеризує цю ознаку правовідносин, вказує на їх немайновість, тобто цій категорії прав не притаманна економічна природа походження [25, с. 124]. Між іншими членами сім'ї та родичами окрім особистих немайнових, виникають правовідносини щодо утримання, однак, соціальне призначення аліментних зобов'язань полягає не у набутті права власності на грошові кошти, що сплачуються на користь того чи іншого суб'єкта сімейних правовідносин, а на примусове виконання добровільно невиконаного сімейного обов'язку [29, с. 51].

6. Наступною специфічною ознакою сімейних правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами є їх факультативний (похідний) характер. Він стосується, по-перше, особистих немайнових правовідносин, що виникають між мачухою, вітчимою та падчеркою, пасинком, а також особою, яка взяла дитину на виховання та вихованця, оскільки першочергове право на виховання, захист дитини покладається на батьків дитини і лише за відповідних обставин його отримують інші особи. По-друге, характерною рисою виникнення правовідносин щодо утримання між іншими членами сім'ї та родичами є відсутність особи більш близького ступеня споріднення або неможливість цієї особи з поважних причин надавати таку допомогу. Тобто, наприклад, обов'язок утримувати внука покладається на діда, бабу лише у разі відсутності батьків, або якщо батьки не можуть з поважних причин надавати їм належного утримання (ст. 265 СК України).

7. Сімейним правовідносинам між родичами та іншими членами сім'ї, а саме особистим не-

майновим правовідносинам як їх складової частини характерна така ознака як реалізація прав на моральних засадах, оскільки для учасників досліджуваних правовідносин характерне широке коло прав. Так, родичі та інші члени сім'ї в першу чергу мають моральний обов'язок щодо реалізації таких прав як виховання та захист дитини, спілкування з нею. А законодавцем юридично закріплені ці права, в першу чергу для того, щоб не було порушень цих прав з боку інших осіб.

Науковці звертають увагу на інші ознаки сімейних правовідносин, такі як: нерозривність з особою носія, специфічність санкцій, індивідуальний характер тощо. Однак, ми виділили найбільш характерні ознаки, які вказують на специфіку та самостійність досліджуваних правовідносин.

Висновки. Підсумовуючи викладене можна зробити наступні висновки:

1. Під поняттям «правовідносини між іншими членами сім'ї та родичами» слід розуміти правовий зв'язок між дідом, бабою та внуками, прадідом, прабабою та правнуками, братами, сестрами, мачухою, вітчимою та падчеркою, пасинком, особою, яка взяла дитину на виховання та вихованцем, що мають взаємні майнові та особисті немайнові права та обов'язки визначені сімейним законодавством, що виникає на підставі особливих юридичних фактів.

2. Сімейні правовідносини між іншими членами сім'ї та родичами є самостійною групою правовідносин, яка займає чільне місце в системі сімейних правовідносин, що впливає не лише з аналізу наукових досліджень, але й законодавства. Також вищеназаним правовідносинам характерні специфічні ознаки, за допомогою яких можливо розкрити їх сутність та юридичну природу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении / Р.О. Халфина. – М. : Юрид. лит., 1974. – 351 с.
2. Матузов Н.И. Теория государства и права : учебн. / Н.И. Матузов, А.В. Малько – М. : Юристъ, 2002. – 512 с.
3. Погребной И.М. Теория права : учебн. пособ. : [3-е изд., испр. и доп.] / И.М. Погребной. – Харьков : Основа, 2003. – 128 с.
4. Венгеров А.Б. Теория государства и права : учебн. для юрид. вузов. : [3-е изд.] / А.Б. Венгеров. – М. : Юриспруденция, 2000. – 528 с.
5. Кечекьян С.Ф. Правоотношения в социалистическом обществе / С.Ф. Кечекьян – М. : АН СССР, 1958. – 186 с.
6. Алексеев С.С. Общая теория права : В 2 т., Т. II / С.С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – 360 с.
7. Явич Л.С. Право и общественные отношения (Основные аспекты содержания и формы советского права) / Л.С. Явич. – М. : Юрид. лит., 1971. – 152 с.
8. Общая теория права и государства : учебн. : [перераб. и доп.] / Под ред. В.В. Лазарева. – М. : Юристъ, 2001. – 520 с.
9. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства : учебн. для юрид. вузов и факульт. / В.С. Нерсесянц. – М. : Издат. группа НОРМА–ИНФА, 1999. – 552 с.
10. Сімейне право України : підручн. / ред. В.С. Гопанчук. – К. : Істина, 2002. – 304 с.
11. Жилинкова І.В. Проблеми правового режиму майна членів сім'ї : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 / І.В. Жилинкова. – Х., 2000. – 40 с.
12. Кузнецова И.М. Семейное право : учебн. / И.М. Кузнецова. – М. : Юристъ, 1999. – 118 с.
13. Муратова С.А. Семейное право : схемы, комментарии : учебн. пособ. / С.А. Муратова. – М. : Новый юрист, 1998. – 160 с.
14. Советское гражданское право : учебн. Т. 1 [3-е изд.] / [Под ред. О.А. Красавчикова]. – М. : Юрид. лит., 1985. – 544 с.

15. Шевченко Я.М. Сім'я і сімейні правовідносини в Сімейному кодексі України / Я.М. Шевченко // Наукові засади та практика застосування нового Сімейного кодексу України. Матеріали Круглого столу. 25 травня 2006 р. (м. Київ). –Х. : Ксилон, 2007. – 212 с.
16. Ватрас В.А. Про сутність сімейних правовідносин / В.А. Ватрас // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 3-4. –С. 111-118.
17. Вишнякова А.В. Семейное право : курс лекцій / А.В. Вишнякова [Отв. ред. В.М. Хинчук]. –М. : Волтерс Клувер, 2010. – 256 с.
18. Ворожейкин Е.М. Семейные правоотношения в СССР / Е.М. Ворожейкин. – М. : Юрид. лит., 1972. –336 с.
19. Пчелинцева Л.М. Семейное право России : учебн. для вузов / Л.М. Пчелинцева. – М. : Издательская группа НОРМА–ИНФРА, 1999. – 663 с.
20. Стефанчук Р.О. Загальнотеоретичні проблеми поняття та системи особистих немайнових прав фізичних осіб у цивільному праві України / Р.О. Стефанчук. – Хмельницький : Видавництво ХУУП, 2006. – 170 с.
21. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947–14 // ВВРУ. – 2002.–№ 21–22. – Ст. 135.
22. Победоносцев К.П. Курс гражданского права : В 3-х томах. Том 2 [Под ред. В.А. Томсинова]. – М. : Зерцало, 2003. – 656 с.
23. Червоний Ю.С. Сімейне право України : підручн. [За ред. Ю.С. Червоного]. – К. : Істина, 2004. – 400 с.
24. Гражданское право : учебн. : В 3 т. Т. 3. [4-е изд., перераб. и доп.] / [Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого].– М. : Проспект, 2004. – 784 с.
25. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : моногр. / Р.О. Стефанчук ; відп. ред. Я.М. Шевченко. – К. : КНТ, 2008. – 626 с.
26. Кравцова Л.Н. Семейное право : учен. для вузов / Л.Н. Кравцова. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 314 с.
27. Муратова С.А. Семейное право: ученик для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / С.А. Муратова. – [4-е изд., перераб. и доп.] – М. : ЮНИТИ–ДАНА: Закон и право, 2009. – 367 с.
28. Гражданское право Украины : учебн. для вузов системы МВД Украины: В 2-х частях. Часть I/ [А.А. Пушкин, В.М. Самойленко, Р.Б. Шишка и др.; под ред. проф. А.А.Пушкина, доц. В.М.Самойленко]. – Х. : Основа, 1996. – 440 с.
29. Ватрас В.А. Суб'єкти сімейних правовідносин : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В.А. Ватрас. – К., 2008. – с. 227.

Сердечна Ірина Леонідівна

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОВІДНОСИН МІЖ ІНШИМИ ЧЛЕНАМИ СІМ'Ї ТА РОДИЧАМИ

Невід'ємною складовою сімейних правовідносин виступають правовідносини між іншими членами сім'ї та родичами (розділ 5 СК України). Автором проаналізовано підходи науковців не лише до розуміння сутності правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами, але й до їх характерних ознак. В результаті чого обґрунтовано, що сімейні правовідносини між іншими членами сім'ї та родичами є самостійним видом правовідносин, про що свідчить їх мета, характерні ознаки, виділення яких дає можливість зрозуміти їх сутність та юридичну природу.

Ключові слова: сімейні правовідносини, інші члени сім'ї, родичі, ознаки правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами.

Сердечная Ирина Леонидовна

ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ ПРАВООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ДРУГИМИ ЧЛЕНАМ СЕМЬИ И РОДСТВЕННИКАМИ

Неотъемлемой составляющей семейных правоотношений выступают правоотношения между другими членами семьи и родственниками (раздел 5 СК Украины). Автором проанализированы подходы ученых не только к пониманию сущности правоотношений между другими членами семьи и родственниками, но и к их признакам. В результате чего обосновано, что семейные правоотношения между другими членами семьи и родственниками является самостоятельным видом правоотношений, о чем свидетельствует их цель, характерные признаки, выделение которых дает возможность понять их сущность и юридическую природу.

Ключевые слова: семейные правоотношения, другие члены семьи, родственники, признаки правоотношений между другими членами семьи и родственниками.

Serdechna Iryna Leonidivna

THE CONCEPT AND FEATURES OF LEGAL RELATIONSHIPS BETWEEN OTHER FAMILY MEMBERS AND RELATIVES

An integral part of family relations are relationship between other members of the family and relatives (section 5 of the Family Code of Ukraine). The author analysis the scientific approaches to understanding the nature of relationships between other family members and relatives and their characteristic features. As a result it proves that the family relationships between other family members and relatives is an independent type of relationship what their aim testifies to characteristic signs the selection of that gives an opportunity to understand heir essence and legal nature.

Keywords: family relationships, other family members, relatives, features of relationships between other family members and relatives.